

Johan Daniel Berlin.

(Tale på Høitidsdagen 26de februar 1932 av S. Schmidt-Nielsen).

Videnskapsselskapets styre har latt minnejetongen for 1932 prege over JOHAN DANIEL BERLIN, medlem av selskapet fra 1760 til sin død i 1787.

JOHAN DANIEL BERLIN var født i Memel 12te mai 1711 av foreldre musiker JOHAN HEINRICH BERLIN og MARIA ELISABETH SEEHAUSEN (jfr [17] s. 284).

Som en fremmed kom Berlin til oss, da han den 25de oktober 1737 av President, Borgermester og Råd fikk bestalling som privilegeret stadsmusikant i Trundhiem [18]. Etterat denne hadde fått kongelig konfirmasjon den 22de november 1737 [19], avla Berlin troskapsed i Rådstueretten den 7de januar 1738 [19]. Det varte imidlertid ikke lenge før Berlin blev en av våre egne. Som BRODAHL har sagt: Man må beundre den letthet hvormed han behandlet vårt skriftsprog; ikke i noget av det han har efterlatt sig, treffer man på fremmede vendinger eller ubehjelpelige uttrykk ([1], s. 88).

I 1741 blev Berlin domkirkeorganist, i 1763 fikk han kongelig bestalling som Ober-Brandmester, og endelig blev han i 1778 vanninspektør (jfr [1]). Når jeg samtidig sier at Berlin i den senere del av sitt liv dessuten må ha utfoldet en livlig virksomhet som arkitekt og byggmester, så har jeg trukket op den ytre ramme for Berlins virke. Men dermed er hans liv kun delvis karakterisert. Han tilegnet sig efterhånden betydelige kunnskaper i matematikk, fysikk, meteorologi, instrumentlære, var dessuten en meget benyttet landmåler og har efterlatt sig vakre prøver på sine ferdigheter i kunsthåndverk og instrumentmakerarbeide.

Ved denne anledning er det utelukket å gå noe nærmere inn på Berlins liv og virke. Denne merkverdige mann fortjener en utførlig biografi, og arkivene i vår by inneholder en stor mengde ubearbeidet materiale, som vil være av verdi dersom noen vil ta fatt på dette takknemlige arbeide.

Berlin har selv fortalt at hans far sendte ham til Kjøbenhavn da han var 19 år gammel, for at han skulde utdanne sig

videre i musikk [7]. Her var han i 6 år svenn hos stadsmusikanten, ANDREAS BERG, og det var på Bergs anbefaling han kom hit [18]. Under Kjøbenhavnertiden [20] hadde han giftet sig med DOROTHEA FRIIS. Hun døde i Trondhjem 8de juni 1782, 72 år gammel [21]. Med henne hadde han 9 barn [22].

Hvorfor Berlin søkte sig til det høie nord, er et åpent spørsmål. En familietradisjon vil ha det til at samtidig bosatte en bror sig i Sverige, en annen i Danmark, og der har også i muntlig tradisjon vært anført slektskap med de i midten og slutten av forrige århundre levende danske og svenske Berlin-familier. Det siste kan iallefall ikke være tilfelle, for den ene av de nulevende svenske Berlin-familier, norrlandsslekten, stammer fra en fransk hugenottfamilie, Gaimard, innvandret ca 1690; den annen, skåneslekten, fra en jødisk rabbiner, Abraham David, døpt 1770 (jfr [12] og [13]). De danske Berlin-familier er dels grener av de svenske, dels er de i nyeste tid innvandret fra Tyskland [23]. Ved Christian den 4des kapell fikk i 1599 en Jacob Perlinn ansettelse [5]; hans navn er senere også skrevet Perlienn og Berlinn [24], men han levde jo iallfall 130 år før vår mann, så her har der ikke vært noen forbindelse.

Om Berlins virksomhet som domkirkeorganist og som stadsmusikant vet man ikke meget. I 1752 blev han organist også ved Frue kirke, en befattning som han i 1761 overlot til sin eldste sønn Johan Andreas. I 1754 fikk han tillatelse til å holde 2 navngitte vikarer for sig i Kleve og Bolsø sogn [25].

Berlin var utvilsomt en høit kultivert musiker. I hans bokhylle fantes det meste av tidens musikalske litteratur [26], og han må ha stått i vennsforbindelse med den berømte tyske komponist JOHANN MATTHESON (1681—1764). Hans etterlatte notesamling inneholder etter opgave fra pianist EILIF GULBRANSON komposisjoner av SCHÜTZ, TARTINI og VIVALDI, som visstnok er ukjente, og som må ansees å ha stor interesse.

Allerede i 1744 utgav Berlin på egen bekostning sine «Musicaliske Elementer», den første musikklære trykt på nordisk sprog. Det er en overmåte grei bok, trykt her i byen av J. C. Winding, senere oversatt til tysk. — En klaversonate av Berlin blev trykt i Augsborg i 1752, og der finnes også ellers trykte og utrykte komposisjoner av ham. (Sønnen Johan Henrik har også utgitt en rekke komposisjoner som tildels gir anledning til forveksling). Vi hørte nettop Berlins vakre menuett i A-moll, og skal snart få høre hans «Sinfonia» i D-dur, senere en liten musette i C-dur og en menuett i G-dur.

Det angis at Berlin skal ha komponert de kantater som blev

opført ved Katedralskolens innvielse i 1787 ([14], s. 264), og ved innvielsen av denne festsal for Videnskapsselskapet på Høitidsdagen 29de januar 1788 ([11], s. 211). Dette er imidlertid galt; musikken til den første kantate skyldes sønnen JOHAN HENRIK BERLIN, den annen J. C. SCHREIBER [27].

Stor interesse har Berlins i Bd III av dette selskaps skrifter offentliggjorte «Anledning til Tonemetrien», senere oversatt og utgitt i Tyskland (1767). Her stilte han sig den oppgave å «måle toner» på en praktisk måte. Ved hjelp av sitt i 1752 konstruerte «monochordon» laget han sig sin egen bølgelengdeskala svarende til den musikalske, dvs han innførte sitt eget begrep «tonelengde», som er proporsjonal med vår tids bølgelengde: Han målte tonelengden ut på en vilkårlig skala, hvor han satte C til 2000 og c til 1000. Avstanden mellom disse ytterpunkter delte han så inn efter sin egen logaritmiske skala, og dermed hadde han fått istand en jevnt temperert toneskala. «Monochordet» hadde 4 ens strenger, som alltid ved bestemt belastning og bestemt lengde vilde gi den samme grunntone, og når denne engang for alle var fastlagt ved hjelp av øret, var det vel skikket for stemning av andre instrumenter. «Monochordet» er et meget interessant forsøk på å skaffe et apparat egnet til sikker reproduksjon av en fastlagt toneskala, og det viser at Berlin var vel skolert i fysikk og en dyktig konstruktør. (Apparatet finnes ennu og er opstilt på «Museet», jfr [9], hvor et bilde finnes).

En rekke av de musikkinstrumenter Berlin etterlot sig, har han selv bygd. I et brev av 12te februar 1756 til MARPURG forteller den ukjente «Petrus Georgides Danus» at Berlin hadde bygd et piano med pedaler [7]. Marpurg kommenterer denne opplysning med at en tysker, HOLFELD, hadde bygd piano med pedaler 2 år tidligere ([7], s. 566). Imidlertid fremgår det av registreringer efter Berlins død at pedalpianoet var bygd i 1751, således at det er grunn til å tro at Berlin er pedalens oppfinner.

Den siste musikalske innsats Berlin gjorde, var at han nyttårsaften 1786 stiftet Trondhjems Musikalske Selskab [1]. Som almindelig dom om Berlins virksomhet som musiker sier BRODAHL at han hevet musikken i vår by op fra det håndverksmessige standpunkt som danse-muntrasjonsslatter, op på et høiere kunstnerisk nivå, og gav konserter for musikkens egen skyld — om søndagseftermiddagene [1].

Av hvad jeg har sagt om Berlins teoretisk-musikalske arbeide, vil det fremgå at han som fysiker var helt på høiden med sin tid. Da han levde, var lydlæren ennu ikke systematisert, men han interesserte sig for å sammenbinde musikk og fysikk, noe

som først langt senere blev gjennomført av HELMHOLTZ. — I vårt selskaps skrifter har Berlin offentliggjort en rekke avhandlinger om de av ham her i byen utførte meteorologiske observasjoner. To ganger i døgnet har han avlest sitt barometer og sine termometre, mens der ellers fra den tid kun finnes subjektive meddelelser om værslaget. Berlin etterlot sig en vakker kolleksjon av instrumenter og verktøi [28]. Foruten sine kvikksølv- og alkoholtermometre, astronomiske instrumenter og landmålerinstrumenter, elektrisermaskine, luftpumper m. m. etterlot han sig glassblåserverktøi, utstyr til finere glasslipning og adskillig verktøi for instrumentmakerarbeide. I det hele synes Berlin å ha syslet adskillig med eksperimentalfysikk og apparatforferdigelse.

Da Trondhjem i 1776 skulde gå til anlegg av et vannverk, fikk kommandanten på Munkholmen, major EINER VON EINERSEN, ledelsen med Berlin som assistent [6]. Tegningene til inntaksdammen sees å være utført av Berlin. Han har også konstruert reguleringsventiler av kobber anbragt straks nedenfor inntaket, såkalte «dempere» delt i 24 grader. Det var formentlig Berlins fortjenester av vannverkets bygning som gjorde at han i 1777 blev «vandinspektør» med en lønn av 150 riksdaler; under sig hadde han 2 «postmagere» og 1 damvokter.

Som kongelig bestallet Ober-Brandmester fra 1763 til sin død har Berlin tydeligvis nedlagt et overmåte godt arbeide. Alt hvad der angikk brandsprøiters konstruksjon og bruk, var gjenstand for hans særlige interesse. I 1770 må han ha deltatt i konkurransen om en av «Det Kgl danske videnskabernes selskab» opstilt prisoppgave vedrørende brandsprøiters konstruksjon [29]. Der inntom 7 besvarelser, og prisen tilkjentes professor W. J. C. KARSTEN i Bützow. Berlins besvarelse, som hadde til motto «Ved Tal, Vægt og Maal», blev sendt ham tilbake 15de januar 1773, men protokollen inneholder dessverre ingen dom om besvarelsen. Den finnes ennå i Brandchefens arkiv her i byen, men de 69 figurer som medfulgte, synes å være forsvunnet.

Fra Berlins virksomhet som landmåler og karttegner finnes verdifullt materiale bevart i de forskjellige arkiver og bibliotek her i byen.

Det turde av hvad jeg allerede har anført, fremgå at Berlin etterhånden må være kommet mere og mere bort fra sitt erhverv som musiker. Sønnene var jo vokset til og kunde avløse ham. Den eldste, Johan Andreas, hadde i 1761 overtatt organiststillingen i Frue kirke, og Johan Henrik, som var blitt organist i Hospitalskirken, flyttet til Frue kirke da Andreas døde i 1772 [30].

Ennvidere var sønnen Daniel ca 1781 blitt organist i Kristiansund [30], således at musikkdistriktet blev mindre. Hvorledes Berlin hadde ordnet sig med leid hjelp til sin bestilling som stadsmusikus, for, som det het i bestillingen, å «kunne betiene alle og enhver i Byen og paa Landet», er ikke utredet, men Berlin synes i de siste 15—20 år å måtte ha gjort ingeniør- og arkitektarbeide til sitt hovedvirke.

Det eneste bevarte dokument herom er hans tegninger til ny bygning for Katedralskolen, hvorav et sett på 5 blad ennå finnes i Katedralskolens arkiv, et på 4 blad i Riksarkivet (jfr [4] side 112). Den i 1787 innviede murbygning er som bekjent opført etter tegning av den danske arkitekt professor C. F. HARSdorFF, mens det oprinnelige utkast var utarbeidet av Berlin [2]. Dette blev ikke godtatt i Kjøbenhavn, fordi blandt annet skillerummene var av tre og de arkitektoniske former ikke iaktatt. Imidlertid sluttet Harsdorffs første utkast sig nær op til Berlins; WEILBACH [16] sier således at det «er iøvrig merkelig lite Harsdorffsk». Det hadde således det av Berlin foreslåtte mektige åttekantede tårnoppbygg, som etter GUNNERUS' forslag skulde anvendes som astronomisk observatorium ([2], s. 238). Berlins tårntype har ifølge WEILBACH vært grunnlaget for den av dansken C. F. HANSEN senere skapte kirketårnstype, og den gjenfinnes direkte i det astronomiske tårn på kirken i Sorø. (At Harsdorffs første projekt senere blev redusert før bygningen kom til opførelse, hører ikke hjemme her).

I 1921 fremsatte lektor RYSSDAL ([9], s. 212) en dristig formodning om at Berlin skulde ha vært Stiftsgårdens og Harmoniens bygmester, og BRODAHL fant også senere en protokollasjon fra en rettssak hvor det om Berlin som vidne var oplyst at han virkelig hadde vært beskjeftiget ved Stiftsgårdens opførelse [31]. GRIMELUND og WALLEM ([4], s. 123) gjør sig i 1926 til talsmenn for at Berlin og ikke general VON KROGH har vært arkitekt for Stiftsgården. På grunn av en rekke arkitektoniske likheter, dvs i dimensjoner og proporsjoner, i rummenes størrelse og rekkefølge, vinduenes antall og akseavstand, fasadenes panelarkitektur m. m. hevdet SVERRE PEDERSEN at både «Harmonien» og «Stiftsgården», disse den trønderske rokokkos monumentale bygninger, måtte ha hatt samme arkitekt [8]. Da nu Harmonien er opført 1770—74 og Stiftsgården 1774—78, er det naturlig at Stiftsgården viser en videre utvikling, sikkerlig i adskillig utstrekning foranlediget av fru SCHØLLER's svigersønn, general VON KROGH [32]. Med hensyn til Katedralskolen er forøvrig å bemerke at det ser ut som ut-

husbygningene er utført etter Berlins tegning (jfr [4] s. 115 nr 1110). Det kan kanskje tenkes at Berlin, ihvorvel han ikke blev bygningens arkitekt, har vært byggeleder.

Men så reiser det spørsmål sig om ikke Berlin også kan ha ansvaret for eller ha planlagt en rekke andre av den periodes bygninger: Thomas Angells stuer i Kongens gate opført i 1770 [4], og Thomas Angells Hus («Klostret») ca 1770—72 [4] kan etter sakkyndige Trondhjemsarkitektens mening godt være Berlins verk, muligens også Waisenhuset (opført 1771 [4]). Derimot har Ilsviken gård, som også er opført i 1770-årene, en helt annen arkitektur.

Selv om vi holder oss til det som vi vet er bygd av Berlin, og hans forslag til Katedralskolen, må vi spørre oss hvorledes det har vært mulig for en musiker å opta konkurransen med datidens offiserer som arkitekt. Noen arkitektskole har Berlin ikke gjennomgått, men i hans bibliotek fantes tidens standardverker i arkitektur og bygningslære [26]. Han hadde sin VIGNOLA (Baukunst), sin GOLDMANN (Civil-Baukunst), sin REUSS (Anweisung zur Zimmermannkunst), sin SCHÜBELER (Zimmermannkunst), og han hadde LEUPOLD's store praktverk «Theatrum Machinarum» m. m. Men autodidakt var han. SVERRE PEDERSEN har påpekt at Berlin ikke var kyndig i skyggekonstruksjon [32]. Og det kan ikke egentlig forbause at detaljene i hans Katedral-skoleprosjekt blev underkjent av Harsdorff. Allikevel må vi ha lov til å betegne Berlin som en skapende arkitekt, som i sitt virke som utførende byggmester blev ypperlig støttet av datidens lokale håndverkerstand med dens rike erfaring i detaljeringen. Selv drev forøvrig Berlin i sine yngre år også kunsthåndverk, således som det fremgår av hans ennå bevarte almissebøsse til Sakshaug kirke, utført med innlagt arbeide i 1741 [33].

Til slutt skal jeg med noen få ord få berøre Berlins forhold til Videnskapsselskapet. Han var med blandt de oprinnelige medlemmer fra 1760 av. Noen funksjon i selskapet har han ikke hatt, men han har tatt livlig del i møtene og ofte demonstrert sine nye apparater. Fra 1768 til 1774 holdtes møtene i «Selskabets publique auditorio» i Berlins gård [34] på hjørnet av den nuværende Erling Skakkes gate og Prinsens gate [35]. Om Høitidsdagen 29de januar 1768 anføres det at «Instrumentalmusiquen, som ved denne Lejlighed baade for og efter til Fornøjelse af civile Elskere af Musiquen, blev opført, var af hrr Ober-Brandt-Mæsteren, som en Medlem af Selskabet af nye componeret» [15].

Den 2nen februar 1788 hedret dette selskap sitt den 4de november året før ved døden avgåtte medlem ved en sørgekantate komponert av SCHREIBER, og i WILLE's trykte minnetaler ([17], s. 244) omtales han med tidens blomsterfulte sprog som «vor ypperlige Berlin med Euclide's Videnskab, Orphei Tonekunst, Apelles's Pensel».

Idag er det ikke rokokkokunstneren, men videnskapsmannen, arkitekten og ingeniøren Johan Daniel Berlin vårt selskap hedrer. Derfor bærer dagens minnejetong heller ikke den apollokrans som finnes på «Det musikalske Selskabs» bilde av ham [36].

TRYKTE ARBEIDER AV J. D. BERLIN

- Musicaliske Elementer eller Anledning til Forstand paa De første Ting udi Musiquen hvor udi Den Musicaliske Signatur I den Bruug som den nu haves hos de fleeste, saa ogsaa Applicaturen paa nogle saa kaldte Strygende og blæsende Instrumenter og andet Meere Musiquen tilhørende; for dem, som ere Elskere af at lægge ret Grund til at forstaae det Musicaliske Væsen, kort og tydeligen anført, fuldfærdiget og udgivet ved Johan Daniel Berlin Kongel. privilegerede Stads-Musicus og Organist til Dom-Kirken i Trondhiem. Trykt paa Autors Bekostning af Jens Christ. Winding Trondhiem, 1744, 131 s.
- Musikalisches Divertissement, bestehend aus einer für das Calvier gesetzten Sonatina. Augspurg 1752 (citert fra Ehreneron-Müller, Forfatterlexikon Bd I, s. 363).
- Observationer af Barom. Therm. Vinden og Veiret, for Aaret 1762, i Trondhiem. (Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Anden Deel. Kiøbenhavn, 1763. Uten titelblad. 25 s. uten paginering. Jfr den tyske utgave av selskapets skrifter «Der Drontheimischen Gesellschaft Schriften aus dem Dänischen übersetzt». Kopenhagen und Leipzig 1765. Zweyter Theil, S. 366—390).
- Specifikation over Alle Trondhiems Byes publicke Sprøyter med alt deres tilhørende saaledes som de af mig, som Ober-Brandtmester, ere i Stand satte, bragt i Orden, og regulerede til beste og snarreste Benyttelse i paakommende Tilfælde, hvormed giort begyndelse 1763, strax jeg til Tienisten blev antaget, og til Ende bragt den 20 Maji 1764. Trondhiem. Trykt hos Jens Christensen Winding. 16 s.
- Observat. af Bar. Therm. Vind. og Veiret for Aar. 1763, i Tronh. (Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Tredie Deel. Kiøbenhavn, 1765, s. 465—489. Uten titelblad. Jfr den tyske utgave av selskapets skrifter «Der Drontheimischen Gesellschaft Schriften aus dem Dänischen übersetzt». Kopenhagen und Leipzig 1767. Dritter Theil, S. 414—439).
- Observat. af Bar. Therm. Vind og Veiret, for Aar. 1764, i Tronh. (Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Tredie Deel. Kiøbenhavn, 1765, s. 490—514. Uten titelblad. Jfr den tyske utgave av selskapets skrifter «Der Drontheimischen Gesellschaft Schriften aus dem Dänischen übersetzt». Kopenhagen und Leipzig 1767. Dritter Theil, S. 440—464).
- Anledning til Tonemetrien, eller Hvorledes man ved Hielp af Logarithmus-Regning kan komme let og snart afsted med at udregne, efter

den Geometriske Progressions-Regning, det saakaldte ligedansværende Musicaliske Temperatur. Som ogsaa Underretning om det 1752 opfundne og indrettede Monochordon af Johann Daniel Berlin, Organist til Dom-Kirken, og Stads-Musicus i Tronhiem. (Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Tredie Deel. Kiøbenhavn, 1765, s. 515—570. Jfr «Anleitung zur Tonometrie, oder wie man durch Hülfe der logarithmischen Rechnung nach der geometrischen Progressionsrechnung die so genannte gleichschwebende musikalische Temperatur leicht und bald ausrechnen kann; nebst einem Unterrichte von dem 1752 erfundenen und eingerichteten Monochordum, von Johann Daniel Berlin, Organist bey der Domkirche und Stadtmusikus in Drontheim» i den tyske udgave av selskapets skrifter «Der Drontheimischen Gesellschaft Schriften aus dem Dänischen übersetzt». Kopenhagen und Leipzig 1767. Dritter Theil, S. 365—509. Den tyske udgave foreligger ogsaa som særtrykk).

Joh. Dan. Berlins Observationer af Barometro, Thermometro, Vindene og Veiret for Aaret 1765 i Tronhiem. (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Fierde Deel. Kiøbenhavn, 1768, S. 429—453. Jfr den tyske udgave av selskapets skrifter «Der Königl. Norwegischen Gesellschaft der Wissenschaften Schriften aus dem Dänischen übersetzt». Kopenhagen und Leipzig 1770. Vierter Theil, S. 353—377).

Observationer af Barometro, Thermometro, Vindene og Veiret for Aaret 1766, i Tronhiem ved Joh. Dan. Berlin. (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Fierde Deel. Kiøbenhavn, 1768, S. 454—479. Jfr «Joh. Dan. Berlins Beobachtungen des Windes und Wetters so nach dem Barometer und Thermometer im Jahre 1766 in Drontheim angestellt worden» i den tyske udgave av selskapets skrifter «Der Königl. Norwegischen Gesellschaft der Wissenschaften Schriften aus dem Dänischen übersetzt». Kopenhagen und Leipzig 1770. Vierter Theil, S. 379—403).

Joh. Dan. Berlins Observationer af Barometro, Thermometro, Vindene og Veiret for Aaret 1768 i Tronhiem. (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Femte Deel. Kiøbenhavn, 1774, S. 547—571).

Observat. af Bar. Ther. Vind. og Veiret for Aar. 1769, i Trondh. (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Femte Deel. Kiøbenhavn, 1774, S. 572—596. Uten titelblad).

Johan Daniel Berlins Observationer af Barometro, Thermometro, Vindene og Veiret, for Aaret 1770, i Tronhiem. (Nye Samling af det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Første Bind. Kiøbenhavn, 1784, S. 323—337).

Johan Daniel Berlins Observationer af Barometro, Thermometro, Vindene og Veiret, for Aaret 1771 i Trondhiem. Tilligemed en Tabell, for 10 Aar, over Barometr. og Thermometr. høieste og laveste Stand. (Nye Samling af det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Første Bind. Kiøbenhavn, 1784, S. 339—354).

Forsøg til en Tærse-Maskine. Af Johan Daniel Berlin. 3 Tab. (Nye Samling af Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Første Bind. Kiøbenhavn, 1784, S. 389—410).

Tabell over Barometr. og Thermometr. høieste og laveste Stand, saa og Magnet-Naalens Declination i Tronhiem, beliggende paa 63. Grad. 26. Min. 16. Sec. norder Brede, og 1. Grad 59. Min. vestlig Længde fra Kiøbenh. Meridian. (Uten trykkested og år, 2 sider folio, omfattende årene 1762—73. Tabellen finnes ikke her i landet, jfr efter-skriften side 36*).

HJALMAR PETERSEN har i Bibliotheca Norvegica Bd I, Kristiania 1908, s. 249 og 365 opført følgende 2 komposisjoner av Berlin til tekst henholdsvis av konrektor Johan Thams og presten Ole Molde:

«Cantata I Anledning af Hans Kongelige Høyhed Cron-Prinz Christian Hans Højtidelige Fødsels-Fest den 29 Januarii 1749. Opført i en Høyanseelig Forsamling hos Johan Daniel Berlin Kongelig privilegeret Stads-Musicant og Organiste i Tronhiem, af hvilken Musikven er componeret, Versene af O. Molde. Tronhiem, Trykt af Jens Christ. Winding»

og

«Gudelige Tanker over Nogle Stykker af Vor Herres Jesu Lidelses Historie. I Eenfoldighed forfattede ved J. Th: Og udi Musiqve opførte Anno 1755. ved Joh: Daniel Berlin Organist og Stads-Musicus i Tronhjøm. Tronhjøm, Trykt hos Jens Christensen Winding, og findes samestæds til Købs».

Det har ikke vært mulig å gjenfinne disse komposisjoner, hverken i Videnskapsselskapets Bibliotek eller i Oslo og Bergen. —

Av Berlins «Musikalisches Divertissement» (jfr s. 31*) finnes intet eksemplar her i landet eller i Kjøbenhavn, så titelen er citert efter EHRENCRON-MÜLLER, Forfatterlexikon Bd I 1924 s. 363. Den hr samme ugrammatikalske ordlyd i Busehings Nachrichten Bd III, hvor den er anmeldt; her står at forleggeren er J. C. Leopold, og at den er «VI Seiten in Folio». Efter BRICKA (Dansk Biografisk Lexikon, Bd II 1888 s. 130) har Berlin i Tyskland utgitt «nogle klaversager». Imidlertid har jeg ikke undersøkt tyske kilder for om mulig å få rede herpå.

HENVISNINGER OG NOTER

- [1] BRODAHL, JOH. E.: Trondhjems Domkirkes organister. Trondhjemske Samlinger, ny rekke Bd I, hefte 2. (Trondhjem 1923—25).
- [2] ERICHSEN, A. E.: Trondhjems Katedralskoles Historie. Trondhjem 1911.
- [3] Fortegnelse over adskillige Mathematiske og Musikalske Instrumenter, samt Bøger i adskillige Videnskaber, som først i tilkommende Aar 1788 blive ved auction bortsolgte i afg. Overbrandmester Berlins Huus her i byen. — Trondhiem 1787. (Av denne katalog finnes der såvidt vites nok ett bevaret eksemplar, nemlig i Universitetsbiblioteket. Det har interfolierte blad, hvorpå kjøperne og den betalte pris er opskrevet. H. J. PETERSEN, Bibliotheca Norvegica Bd I, s. 127, fremholder at dette eksemplar, som er på 30 sider, visstnok er ufullstendig).
- [4] GRIMMELUND, J. JERVELL og FREDRIK B. WALLEM: Gamle bygninger i Trondhjem og omegn. Trondhjem 1926.
- [5] HAMMERICH, ANGUL: Musiken ved Christian den fjerdes Hof. Kjøbenhavn 1892. S. 24, s. 211.
- [6] LUND, Major BONSACH: Trondhjems Vandverk. K. Lund Rørlæggerforretning — Rørhandel. Trondhjem 1874—1924. Et femtiårs-skrift, Trondhjem 1924.
- [7] MARFURG, FRIEDRICH WILHELM: Historisch-kritische Beyträge zur Aufnahme der Musik. Bd II. Berlin, Verlegts Gottlieb August Lange. 1756.

- [8] PEDERSEN, SVERRE: Nogen ord om «Harmonien»s arkitektur. (Jfr. Klubselskapet Harmonien Trondhjem 1813—1913 ved Olaus Schmidt. Trondhjem 1928).
- [9] RYSSDAL, O., har i Sandviks Musikhistorie [11] s. 211—214 levert en beskrivelse av Berlins monochord.
- [10] RYSSDAL, O.: Johan Daniel Berlin. Foredrag fra Musiklærerforeningens 25-aarsfest lørdag 5te juli 1930. «Dagsposten» juli 1930.
- [11] SANDVIK, O. M. — GERH. SCHELDERUP: Norges Musikhistorie. Bd. II, Kristiania 1921.
- [12] Svensk Släktkalender. 1884. S. 39.
- [13] Svenska Åttartal. Bd 6, Stockholm 1890.
- [14] THAULOW, CHR.: Consul Chr. Thaulow Personalhistorie fra Trondhjems By og omegn. Trondhjem 1919.
- [15] Trondhjems Adresse-Contoires Efterretninger 1768 nr 4.
- [16] WEILBACH, FREDRIK: Arkitekten C. F. Harsdorff. København 1928.
- [17] WILLE, HANS JACOB: Samling af Minde-Taler holdne i det Kongelige norske Videnskabers-Selskab. Kjøbenhavn 1805.
- [18] Trondhjems Raadstue kopibok for aarene 1737—1743. Fol. 10.— Strindens Pantebog 1, fol. 118—119. (Statsarkivet i Trondheim).
- [19] Trondhjems Magistrat raadstueprotokol for årene 1725—1733.
- [20] Sønnen Johan Andreas, som blev begravet 26de november 1772 som organist i Vor Frue Kirke, var nemlig da 38 år gammel (jfr. Frue Sogn Kirkebok 1732—1774 fol. 5996).
- [21] Trondhjems Adresse-Contoires Efterretninger 1782 nr 25.
- [22] Efter opgave fra lektor RYSSDAL er det 1) Johan Andreas f. 1734 [20], † 1772 som organist i Frue Kirke, 2) Johan Henrik f. 1741, † 1807 som organist i Domkirken, 3) Christian Fredrik f. 1744, 4) Alexander f. 1745, 5) Ulrik f. 1746, 6) Mathias f. 1747, gullsmed i Trondhjem, 7) Johan Daniel f. 1749, † 20de juli 1791 som organist i Kristiansund N, 8) Maria Elisabeth, 9) Dorothea. Thaulow [14] angir derimot kun 6 barn, idet han ikke opfører de to døtre og ikke den eldste sønn. Såvidt vites er det kun sønnen Mathias som har efterlatt sig i nutiden levende mannlige descendenter.
- [23] Professor Dr iuris KNUD BERLIN i Kjøbenhavn har meddelt mig at hans bestefar var innvandret fra Tyskland, og at hans familie ikke har noen forbindelse med andre familier av samme navn.
- [24] Meddelelse fra Rigsarkivet i Kjøbenhavn (jfr. Rentemester-Regnskabet 1600—1601 Fol. 531, Kostpengeregistret 10de desember 1599 — 8de januar 1600, Kostpengeregistret 2nen juni—1ste juli 1601, Kostpengeregistret 28de januar—26de februar 1602).
- [25] Statsarkivet i Trondheim.
- [26] Finnes i Videnskapsselskapets bibliotek.
- [27] Jfr. Trondhjems Adresse-Contoires Efterretninger for 1787 og 1788.
- [28] Fortegnelsen finnes i Statsarkivet i Trondheim. En del av hans apparater finnes fremdeles bevart i Videnskapsselskapets samlinger.
- [29] Ifølge meddelelse fra Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab ved professor MARTIN KNUDSEN av 16de februar 1932 opsatte selskapet 30te mai 1769 som prisopgave «At udfinde den bedste Construction af Brand-Sprøjter saaledes, at Støvler, Sugere, Mellemrørene, Ventiler eller klapper, Vindkiedler, Haner, Slinger, med fine Skruer og Staalrør, o.s.v. ei alene have den behørlige Styrke, men endog den Proportion, som hydrauliske Regler udfordre, og at Vægt- og Pompestænger eller Ballancer ere saaledes indrettede, efter Lastens og Kraftens Størrelse, at den hele Machine, med eller uden Opfuere,

- er let at bevæge, beqvem til at føres igiennem snevre Gader, og kan med Fordeel anbringes til at slukke Ilden paa det kraftigste». Da ingen av de innkomne besvarelser fantes verdige til prisen, oppstilledes opgaven på nytt 7de august 1770. Den 18de februar 1772 blev professor W. J. C. Karsten i Bützow tillidt prisen; likeledes Sr. Thillaye i Rouen «da der var en Præmie tilovers». Der finnes ingen korrespondanse med Berlin, eller noen omtale av hans besvarelse av opgaven «i de ret udførlige Bedømmelser over de ikke faa indkomne Besvarelser av Spøragsmaalet». Men på en liten seddel blandt papirene fra 1773 står der «Svaret paa Quæstion: Om at udfinde den bedste Construction af Brand-Sprøyter, med paategnet Divise Ved Tal, Vægt og Maa. Samme Afhandling begjæres tilbage af Hr. Conference-Raad Hielmstjerne, og sendes med første Skibs- eller anden Leilighed, til mig. NB. Den maa blive vel forvaret, at Papiret ey lider Skade». — Nederst på sedlen er der skrevet (formentlig av Hielmstjerne): «Svaret (?) af mig den 15 januar 1773». — Det kan jo tenkes at Berlins besvarelse har vært innsendt for sent, og derfor ikke har vært bedømt. Ialfall er den, som den foreligger i Brandchefens arkiv her i byen, et synlig uttrykk for J. D. Berlins interesser.
- [30] Ifølge Hospitalsstiftelsens regnskap (i Statsarkivet i Trondheim) for 1780 side 5 har Daniel Berlin kvittert for lønn som organist ved hospitalet fra den 13de mars 1780, da han blev antatt, til 17de oktober samme år. Senere utbetalinger finnes ikke i regnskapet. (Efter meddelelse av lektor Ryssdal).
- [31] BRODAHL, JOH. E.: Den gang Stiftsgaarden blev bygget. «Dagsposten» 1924, nr 82 B (5te april). — (jfr. Trondhjems Bytingsprotokoll no 476, fol. 647 a-b, anno 1779 den 24 juli: Sak mot tømmermand Jørgen Elsted i anledning Thomas Krag's mord).
- [32] Underhånds meddelelse av professor SVERRE PEDERSEN.
- [33] Den finnes ifølge konservator TH. PETERSEN nu i bygdemuseet i Sakshaug gamle kirke.
- [34] Videnskapsselskapets forhandlingsprotokoll for 1768 viser at der Høitidsdagen 29de januar holdtes møte «i Selskabets publique auditorio hos Hr. Oberbrandmester Berlin», og de senere protokoller viser at de offentlige møter holdtes her til 1774, da man flyttet til Katedralskolen, dvs til dennes gamle bygning. De øvrige møter holdtes i denne tid hjemme hos visepreses.
- [35] Skifteprotokoll for Trondhjem for årene 1782—1794 meddeler for den 5te november 1787 avholdte skifteforretning efter avdøde Oberbrandmester Johan Daniel Berlin «Derefter blev Sterboe Gaarden taget udi øyesyn, samme er beliggende paa Hiørnet af Prinsens og Væstre Gade, i mellem Naboerne Hr. Major Schaffenberg's iboende Gaard paa Nordre, og Gartner Madtz Rønnebechs paa Væstre Side — — —» («Væstre Gade» er den nuværende Erling Skakkes gate). — Dette står i strid med en angivelse av THAULOW [14] (s. 264) at «Det sees at Vid. Selskabs Hørsal er i Berlins Gaard, i 1774 forflyttet i den latinske skole «og blev Hr Berlin tilbørlig betakket for sin beviste Føie hidtil», Berlins Gaard, i Dr Gade, eiedes senere av organist Tellefsen og afbrændte 1842». Det er som nevnt i teksten og note [34] riktig nok at Videnskapsselskapet holdt sine offentlige møter i Berlins hus til det i 1774 flyttet til Katedralskolen. Men huset lå ikke i Dronningens gate. Det hus hvortil THAULOW sikter, svarer til de nuværende nr 46 og 48 i Dronningens gate, dvs begge sider av

den nuværende Asylveit, som blev regulert tvers over den oprindelige eiendom efter branden i 1842. (Jfr. OLAUS SCHMIDT: Klub-selskapet Harmonien Trondhjem 1813—1913, Trondhjem 1925, s. 1). Ida Margrete sal. Tellefsen var i 1780 eier av gården. Hun hadde, efter oplysning av frøken Frøydis Hansen ved Statsarkivet, arvet den efter sin far I. C. Neuman, som i 1770 hadde ført op huset på en øde grunn. Dette hus tilfalt ganske riktig senere organist Tellefsen, men har aldri vært Berlins, og der er intet funnet i Statsarkivet som tyder på at han har eiet noe annet hus i Dronningens gate.

[36] En portrettmedaljong malt på tre, nu i Videnskapsselskapets samlinger (jfr [1]).

EFTERSKRIFT

Professor KROGNES har i sin meddelelse «Johan Daniel Berlins jordmagnetiske arbeider» (trykt som nr 53 side 204) påvist den store betydning Berlins observasjoner har for den moderne jordmagnetiske forskning, og dermed fremdratt en hittil upåaktet side av hans mangeartede virksomhet.

Trykt 14de februar 1933

I Kommission hos F. Bruns Bokhandel
Aktietykkeriet i Trondhjem